

*Dr Ljubomirka Krkljuš, redovni profesor
Pravnog fakulteta u Novom Sadu*

NACIONALNA PRAVA U DOKUMENTIMA SRPSKOG POKRETA U JUŽNOJ UGARSKOJ 1848–1849.

Sažetak: *U dokumentima koji su nastali u toku Srpskog narodnog pokreta 1848-1849, a koji su imali karakter ustavnih nacrti, pominje se među ostalim građanskim pravima i slobodama i ravnopravnost svih naroda koji obitavaju na teritoriji Srpske Vojvodine, proglašene odlukama Majske skupštine. To su u prvoj fazi Pokreta, marta i aprila 1848. bila zahtevanja stanovništva, a kasnije različiti ustavni nacrti. Među njima su najznačajniji bili nacrt Svetozara Miletića, Stefana Radičevića i ustavne komisije.*

Ključne reči: *Srpski narodni pokret 1848-1849, zahtevanja stanovništva, Majska skupština, ustavni nacrti, Svetozar Miletić, Stefan Radičević, ustavna komisija, građanska prava i slobode, ravnopravnost narodâ.*

Revolucija koja je Evropu zahvatila 1848. bila je samo nastavak Velike revolucije iz 1789, deo ciklusa koji je nazvan atlantskom revolucijom. Njeni su učesnici postavili sebi zadatak da okončaju ostvarenje programa iz 1789. godine. Započevši februara 1848, završila se avgusta 1849. godine. Revolucionarno vrenje je 1848. godine zahvatilo i zemlje koje je velika revolucija 1789. bila mimoišla. Uzroci, motivi, tokovi i sudbine revolucionarnih zbivanja u pojedinim zemljama bili su različiti. Četrdesetosmaška revolucija suočila se sa novim problemima; uz ranije suprotnosti javlja se nova: buržoazija – proletarijat, kao i jedan novi pokretač istorijske dinamike – nacionalno pitanje, koje je revolucionarna 1848. godina uvela na velika vrata u tokove evropske istorije, te će nacio-

nalni rat postati imanentni deo i građanske i, kasnije, socijalističke revolucije.¹

U Austriji, nacionalno obeležje revolucije bilo je veoma izrazito. Ono je „najživlje, najjasnije i najpresudnije po tok i sudbinu revolucije... Bez nacionalnih prava i sloboda iluzorna bila su sva individualna i politička prava i slobode ... Jer dok su se jedni pozivali na stečena istorijska prava, dotle su drugi tražili slobodu za sebe u ime individualnog prava samoopredeljenja, koje potiče iz načela narodnosti.“² „U evropskom javnom mnjenju“, veli jedan savremeni autor, „nije više postojala nijedna legitimna alternativa nacionalnoj državi, pogotovo od revolucije 1848. Još za vreme revolucije postojalo je raspoloženje da se nužno moraju izboriti jedinstvo države i nacije...“³

Događaji koji su označili početak revolucije 1848. nizali su se jedan za drugim brzinom požara i u toku nekoliko dana zahvatili sve habzburške zemlje. Bečkoj revoluciji i obaranju kancelara Meterniha sledili su događaji u Pešti 15. marta. Revolucionarna omladina je formulisala nacionalni program u kojem su zahtevane građanske slobode i ravnopravnost svih narodnosti, opšta poreska obaveza, ukidanje feudalnih odnosa i tereta bez odštete i demokratski ustav sa opštim pravom glasa. Ovaj program je prihvatio i ugarski sabor, a već 17. marta je dvor priznao najvažnije tačke ovog programa i nezavisnu mađarsku vladu na čelu sa Lajošem Baćanjijem, u kojoj je Lajoš Košut, budući neprikosnoveni vođa mađarskog pokreta imao položaj ministra finansija. Već u toku aprila postalo je jasno da se nova mađarska vlast izgrađuje na nacionalnom principu. Polazeći od dogme da je Ugarska nacionalna država, Košut, „umjesto da pokuša smiriti narodnosti Ugarske, raspirio je mađarsku euforiju radujući se zapravo etničkim sukobima kao prilici da istrijebi nemađarske narodnosti. Sam je spriječio svaku nagodu koju su narodnostima nudili ostali ministri, a probuđenim narodima dobacio je uvrede koje će ih peći i nakon sto godina.“⁴ Košut je smatrao prevlast plemstva i opstanak županijskog sistema za temelj nove države. Priznanje nemađarskih stanovnika kao posebnih punopravnih nacija poništilo bi po njegovom mišljenju sve rezultate martovskih dana, a priznanje teritorijalne autonomije bilo rav-

---

¹ Žak Godšo, *Revolucije 1848*, Beograd 1987, 39, 40; Čedomir Popov, *Građanska Evropa (1770-1871), Druga knjiga, Politička istorija Evrope*, 217; Isti, *Evropske građanske revolucije od XVIII do XX veka*, Novi Sad 1992, 25.

² Drag. M. Pavlović, *Srbija i srpski pokret u Južnoj Ugarskoj 1848. i 1849*, Beograd 1904, 2.

³ Hagen Šulce, *Država i nacija u evropskoj istoriji*, Beograd 2002, 150.

⁴ A. J. P. Taylor, *Habsburška monarhija 1809-1918*, Zagreb 1990, 75-76, 104.

no samoubistvu.⁵ Mada su mađarske pristalice građanskog preobražaja bile prinuđene da uvide da je istorija uvrstila nacionalno pitanje u pitanja epohe od prvorazredne važnosti, sa kojima tabor mađarske revolucije mora neminovno da se suoči, mađarska revolucija ipak nije bila u stanju da dospe do uspešnog savlađivanja problema, jer koraci koje je preduzela nisu bili dovoljno celishodni, ili su vodili upravo u onom pravcu koji je suprotan postavljenom cilju.⁶

Revolucionarni događaji su kod Srba u Habzburškoj monarhiji 1848. započeli približno u isto vreme kao i u celoj državi: marta i aprila. U tom periodu revolucionarne težnje su se ispoljavale u brojnim peticijama, narodnim zahtevanjima u kojima je srpsko stanovništvo tražilo promene: društvene, ekonomske, ali i političke – promene sistema vlasti i državne organizacije. Sadržina zahtevanja kreće se od tzv. „mestnih tegoba“, lokalnih problema pojedinih mesta, pa do zahteva za preuređenje države. Revolucionarno previranje zahvatilo je sve slojeve srpskog građanstva.⁷ Mađarska vlada je pokušala da nemire uguši oružanom silom, te je uveden preki sud.⁸

Nema sumnje da je u prvoj fazi pokreta, naročito meseca marta, u prvom razdoblju ove faze, preovlađivala socijalna borba – borba za ukidanje feudalizma, za ukidanje kmetstva i ustanovljenje političkih i ekonomskih sloboda.⁹ Srbi su u svojim prvim zahtevanjima podržali mađarske zahteve i izrazili svoju solidarnost i lojalnost.¹⁰ U ovim umerenim zahtevanjima nije bilo ni reči o Vojvodini, ali su ona ipak od strane svih predstavnika mađarskog pokreta, čak i njegovog najrevolucionarnijeg dela – omladine, ocenjena kao separatistička i osuđena. Na pitanje zbog čega se revolucionarna omladina okrenula protiv Srba, Pal Kiralji, jedan od martovaca je odgovorio da je to zbog toga što Srbi žele da se ispolje kao *nacija*, a u Mađarskoj postoji „samo jedna nacija, a to je mađarska“, što

⁵ Slavko Gavrilović, *Srbi u revoluciji 1848-1849*, u *Istoriji srpskog naroda V-2*, Beograd 1981, 45;

⁶ Đerđ Špira, *Na pragu bratoubilačkog rata* u zborniku *Srbi i Mađari u revoluciji 1848-1849. godine*, SANU, Beograd 1983, 12.

⁷ Đorđe Radak, *Uspomene*, Rukopisno odeljenje Matice srpske, M. 5.873; *Građa za istoriju srpskog pokreta u Vojvodini 1848-49*, (priredio Radoslav Perović), Beograd 1952, (u daljem tekstu: *Građa*), 156; Milivoj Rajković, *Dokumenti o revoluciji 1848-49. u Veliko-kikindskom distriktu*, Zbornik Matice srpske za istoriju 11/1979, 127-128; Lazar Rakić, *Veliki Bečkerek revolucionarne 1848-1849. godine*, Zbornik Matice srpske za istoriju 16/1977, 88.

⁸ *Građa*, 163-164, 171, 203-205.

⁹ Andrija Radenić, *Suštinska sporna pitanja srpskog pokreta 1848-1849. godine* u zborniku *Srbi i Mađari u revoluciji 1848-1849. godine*, Beograd 1983, 103.

¹⁰ *Građa*, 5-6, 45-48, 79.

znači da Srbima (i drugim nemađarima) u Mađarskoj pripada isto toliko prava kao i Mađarima, ali samo kao sinovima mađarske „nacije“. Svi učesnici mađarskog pokreta su prihvatili istu misao, doktrinu o političkom narodu i imali jednak stav prema nemađarskim narodima.¹¹

Pokušaji srpskih predstavnika da iznesu mađarskim vođama svoje zahteve naišli su na jednodušno odbijanje. Lajošu Košutu su predočili svoj osnovni zahtev: da Srbima budu priznata prava kao narodu, koji je Đorđe Stratimirović, jedan od članova deputacije označio kao „pleme, koje ima svoj jezik, običaje, navike, i stalno se o svom napretku brine, a ima toliko svesti da to očuva“. ¹² Košut je tada istakao da narod mora imati i sopstvenu vladu, a u Mađarskoj postoji samo jedan politički narod – narod Mađara. Srpski deputati su istakli da oni žele samo autonomiju, i da će biti primorani, ukoliko im mađarska vlada to ne osigura, da priznanje svojih prava potraže na drugom mestu. Košut je ovu izjavu označio kao veleizdaju i uzviknuo da sada spor između Srba i Mađara može rešavati samo sablja.¹³

Mada se srpska deputacija još uvek pozivala na privilegijalna prava i zahtevala njihovo potpuno poštovanje, Srbi su tražili svoja prava kao samosvesna nacija, uočavajući da 1848. nosi karakter „proleća narodâ“, vremena kada će prirodna prava čoveka i građanina pripasti i nacionalnim zajednicama i poslužiti im kao temelj na kojem su, manje ili više uspešno, gradili svoje nacionalne države. Ovi su stavovi došli do izražaja još u prvom proglasu koji je grupa novosadskih građana uputila svojim sugrađanima 9/21. marta: „Sloboda kruži svetom, ona je i u našoj zemlji podigla svoje oltare. Sve zapreke slobodi su otklonjene, možemo se nesmetano boriti za najviša dobra čoveka i građanina.“¹⁴

Pod pritiskom omladine i brojnih izaslanstava srpskog stanovništva iz raznih mesta Bačke i Srema, mitropolit Josif Rajačić je zakazao narodnu skupštinu za 1. maj u Novom Sadu. Međutim, skupština je održana u Karlovcima, jer je tamo trebalo da se delegati okupe pre skupštine. Tako se ova pretkonferencija pretvorila u narodnu skupštinu.¹⁵ Skupština je bila

---

¹¹ Đerđ Špira, *Nacionalna politika levice u peštanskoj revoluciji marta 1848*, Zbornik Matice srpske za istoriju 1/1970, 30; Đerđ Špira, *Na pragu bratoubilačkog rata*, 18.

¹² Daka Popović, *Vojvođanski gradovi u buni 1848-49*, Zbornik Matice srpske za društvene nauke 6/1954, 11-13; Sigfrid Kaper, *Srpski pokret u Južnoj Ugarskoj*, Beograd-Valjevo, 1996, 63; Đerđ Špira, *Na pragu bratoubilačkog rata*, 14.

¹³ D. J. Popović, *Srbi u Vojvodini III*, Novi Sad 1963, 216-217.

¹⁴ *Građa*, 10.

¹⁵ D. J. Popović, *Srbi u Vojvodini III*, 230-231; Drag. Pavlović, *Srbija i srpski pokret u Južnoj Ugarskoj 1848. i 1849. godine*, Beograd 1904, 323-334; *Građa*, 299;

na okupu dva dana, 1/13. i 3/15. maja. Svoje zaključke Majska skupština je formulisala 3. maja u deset tačaka.¹⁶

Najvažnije odluke Majske skupštine su proglašenje slobode i nezavisnosti srpskog naroda i osnivanje Srpske Vojvodine. One su utvrdile temelje za izgradnju Srpske Vojvodine i njene organizacije vlasti. Iskoračivši iz tesnih privilegijalnih okvira svog pravnog položaja u Monarhiji i zasnivajući svoje odluke na principima građanskih i političkih sloboda, koji su na talasu revolucije preplavili Evropu, srpski narod je jednodušnom odlukom jedne masovne narodne skupštine formulisao svoj najviši cilj: slobodu i samostalnost naroda u državnom i političkom okviru Srpske Vojvodine, pod krunom ugarskom i domom austrijskim.

Politički ciljevi Srpskog narodnog pokreta javljali su se u toku 1848-1849. godine u različitim formama: zahtevanjima, zvaničnim aktima srpskih vlasti izgrađenih u toku revolucije, novinskim člancima, studijama istorijskog i državnopravnog karaktera i ustavnim nacrtima različitog porekla, privatnog i zvaničnog. U toku nepune dve godine postojanja Srpske Vojvodine i trajanja srpske revolucionarne vlasti, u ovim dokumentima se između ostalog ističe i jednakost pojedinih naroda koji su živeli u Vojvodini, uključujući i one protiv kojih se ratovalo.

I. Narodna zahtevanja predstavljaju prve programske dokumente nastale u toku pokreta, marta i aprila 1848. Gotovo sva zahtevanja traže uvođenje građanskih i ličnih prava, a među njima se često pominje i ravnopravnost pojedinih narodnosti. Kao osnov ovih zahteva se ističu principi istaknuti još u Francuskoj revoluciji i naglašeni u revolucionarnim događajima 1848 – sloboda, jednakost i bratstvo.

U *Uputstvima Zemunske opštine* poslanicima određenim za Majske skupštinu 27. aprila se u tri tačke govori o pravima narodnosti. Pošto je određena teritorija na kojoj će se prostirati vlast srpskog vojvode: Srem, Banat, Bačka, Baranja i Granica, u tački 6 stoji: „Srbi koji se izvan rečeni predela u malom čislu nahode da u administraciji s onim narodom stoje gde se nahode, a u crkvi i školi s nama da su skopčani. Tako obratno da se razume sa inoplemenicima koji su se među Srbima u rečenim predelima naselili.“ Tačka 7 obezbeđuje prava Rumunima: „Vlasima da se osiguraju sva ona prava u celome smislu kako Srbi imati žele, i ako uzžele sebi vojvodu sa istim pravama izabrati

---

Jovan Ristić, *Spoljašnji odnošaji Srbije novijega vremena*, Prva knjiga 1848 – 1860, U Beogradu 1887, 29.

¹⁶ *Građa*, 257-259.

da se u toj želji od naroda našeg zastupaju i podupiru, samo da budu s nama jednomisleni u ljubavi i sajuzu.“ U tački 8 se pored Srba i Rumuna pominju i svi ostali narodi u Monarhiji: „Narodnost kako naša i vlaška, tako i sviju naroda u Austriji, zakonom na temelju jednakosti, slobode, bratstva da se prizna i utemelji.“ Ovu jednakost narodâ u Austriji treba da obezbedi zajednički sabor. Tačka 15 govori o tome: „Sajuz s drugim narodima koji u austrijskoj državi obitavaju na temelju jednakosti, slobode i bratstva da postoji i da se utvrdi. Svi narodi u austrijskoj državi da na jednom obštinskom saboru obšte polze izrađuju i zakone obšte izrađuju i zakone obšte ustanove.“¹⁷

U ovim zahtevanjima se utvrđuje srpska teritorija: Srem, Banat sa Kikindskim distriktom, Bačka sa Bečejskim distriktom i Baranja, kao i cela Granica. Treba obezbediti: celokupnost srpskog naroda, priznanje srpske i ostalih narodnosti, na temelju jednakosti, slobode i bratstva, autonomiju Vojvodine u sklopu Austrijske carevine, uvođenje srpskog jezika kao zvaničnog u unutrašnjoj upravi, sudstvu i prosveti, verska prava i slobode, položaj istovetan sa položajem drugih zemalja na osnovu jednakosti i ravnopravnosti. Odnos sa drugim narodima treba da se uredi na osnovu njihove jednakosti, slobode i bratstva. O poslovima od opšteg interesa za sve austrijske narode će odlučivati zajednički, opšti sabor. Zahtevaju se i građanska prava i slobode: jednakost građana, ukidanje naslednih dostojanstava, jednakost poreskih obaveza, sloboda štampe, zbora i govora, vere, narodnosti, obrazovanja.

Želje Srbalja pančevački sadrže veliki broj detaljno obrazloženih zahteva. Kao svoj zadatak, oni na početku ističu obezbeđenje narodnosti i vere. Objasnjeno je i šta se podrazumeva pod narodnošću: „narodnost sastoji su u jeziku i poleznom zanimanju narodnom: knjižestvu, pesmama, muziki, nosivu i neškodljivim običajima“. U ovoj definiciji se uočava da se za najvažnije obeležje nacije smatra jezik, ali i druga, kulturna i civilizacijska obeležja. Narodnost se može osigurati „masom naroda“, što se može obezbediti prvo ujedinjenjem celog srpskog naroda u Austrijskoj carevini i stvaranjem despotovine, koja bi potom formirala savez sa Hrvatima, sa Trojednom kraljevinom. Članom 2 je predviđeno da će činovnici u toj zajednici, građanski, crkveni i vojni biti postavljeni „iz urođeni sinova, ni Mađare ni Nemce i. t. d. urođene neizključujući“. Prvi zadatak sabora će biti da donese ustav „na osnovu slobode, pravde i bratske jednakosti za sve narode i sve vjere Hristove u kraljevinama“. Član 12 predviđa da će se „Svima narodnim obštestvama sloboda savršena u mjestnim djelima: sudnici, crkvi, ško-

---

¹⁷ *Srbske novine*, br. 35, 30. aprila 1848.

li je svoj jezik upotrebljavati i narodnost hraniti“. U članu 32 se kratko izriče: „Jednakost vjerozakona i narodnosti“. I ovde se posebno pominje rumunska narodnost i njena jednakost, ne samo narodna, nego i crkvena. Treba Rumunima obezbediti crkvenu samostalnost i mogućnost da biraju svoga arhiepiskopa.¹⁸

U tački 15 *Zaktevanja Srbalja Petrovaradinske regimente* 30 aprila 1848. govori se o jednakosti pripadnika katoličke i pravoslavne vere u savezu između Vojvodstva srpskog i Trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, čije se osnivanje predviđa: „Vojvodstvo srbsko da bude radi jedinstva jezika i obšte naše narodnosti u svagdašnjoj vezi sa Trojednom Kraljevinom, tj. Dalmacijom, Hrvatskom i Slavonijom, i da zajedno sa tim kraljevinama jedan obšti ministerijum ima koji se po izrečenom načinu jednakosti iz polovine naroda našeg istočne pravoslavne vere stajati [!] ima; ovo isto i u naimenovanju sposobni lica iste vere naroda kako pri najvišim i nižim upravljajućim, tako i proćim Trojedne Kraljevine nadležateljstvama da bude.“¹⁹

II. Odluke Majske skupštine mogu se smatrati za neku vrstu osnovne povelje, deklaracije o najvažnijim političkim pitanjima, ali ona tada nisu bila preciznije razrađena. Među odlukama Majske skupštine nalazi se i formulacija koja se može u neku ruku smatrati i definicijom nacije: „Osećajući da nijedan narod pozivu prirodnog svog opredelenija za dosta učiniti i dostojinstvu narodnog svog personaliteta skladno se razviti i izobraziti ne može ako se sve prepone, koje ga u toj od prirode naloženoj mu dužnosti napredovanja i usavršavanja smetaju, ne uklone i sve verige, koje ga kao **narod imajući svoj jezik, svoju istoriju, prošlost i budućnost vežu**“²⁰ (podv. L.J. K.), ne razreše, izjasnio je se: 2. Srbski narod za narod politično slobodan i nezavisan pod Domom austrijskim i obštom Krunom ugarskom.

... Kao što nijedno telo naravnom svom opredelenju skladno razviti se ne može kad su mu udovi razdeljeni i kao što nijedan ud tela nije na korist, nego upravo na štetu telu ako nije na svom prirodnom mestu, tako nijedan razkomadan narod ne može se ni materijalno, ni duševno, ni politično razviti i dovoljno izobraziti dok se **u jedan narod ne stopi i jedno državno telo na temelju slobode i savršene jednakosti ne osnuje**, zato:

¹⁸ Arhiv SANU u Sremskim Karlovcima, fond Srpski narodni pokret, kut. 1, br. 17.

¹⁹ *Građa*, 241-244.

²⁰ U ovoj, kao i u drugim definicijama nacije koje se nalaze u dokumentima pokreta se uočavaju elementi shvatanja pojma nacije i nemačke i francuske škole. Pored porekla i jezika, kao najizrazitijih obeležja nacije po pogledima nemačke škole, ističu se i prošlost, istorija, običaji i volja za zajednički život, na šta stavlja naglasak francuska škola.

4. Politični savez Vojvodovine Srbske s Trojednom Kraljevinom Hrvatske, Slavonije i Dalmacije na temelju slobode i savršene jednakosti priznaje, s tim da se uslovlja ovog saveza na istom temelju izrade i u život privedu.“

U obrazloženju odluke o savezu sa Trojednom kraljevinom ističe se kao razlog i osnov toga saveza potreba da se ujedini raskomadani narod. Iako nije sasvim izričito navedeno misli li se o jedinstvu srpskog naroda, koji je živio u raznim zemljama Austrijske carevine ili o jedinstvu Srba i Hrvata, može se pretpostaviti da se mislilo i na jedno i na drugo.

Tačka 6 je posvećena ravnopravnosti rumunskog naroda: „Osećajući najiskreniju i najistinitiju ljubov sproću vlašskog naroda i srdačno se radujući svakom napretku njine narodnosti i želeći da i njin narod postane narod i da se uporedi sa drugim narodima, misli ovaj Narodni srbski sabor da smo mi Srbi kao njina verna i prava braća dužni nji u njenom narodnom preporođenju podpomagati, očekujući istu uzaimnu ljubov od nji; zato od našeg kralja molimo:

6. Da se vlaška narodna samostalnost u duhu narodnosti izreče i obezbedi.“²¹

Najvažnija odluka Majske skupštine je bila proglašenje slobode i nezavisnosti srpskog naroda i osnivanje Srpske Vojvodine. Održana u doba kada je u politički život evropskih zemalja ušao princip narodnosti, Majska skupština je svoje odluke zasnovala na novim temeljima i novim političkim načelima. Pozivanje na privilegijalne osnove i principe kojima se rukovodila skupština pokušao je da u svom spisu o skupštini objasni jedan od njenih aktivnih učesnika, tada protosindela, a kasnije episkop pakrački Nikanor Grujić: „Mi nismo osnivali zahtevanja naša, niti ji osnivaemo na pravu istorijskom [...] nama su privilegije naše utoliko samo za osnov služile u poslu našem, što smo po njima mogli slobodno prvi korak učiniti u samostalnom našem životu i njega opravdati. U ostalom ovo više nisu vremena istorijski prava i privilegija, ovo su vremena narodnosti, u kojima se samostalnost na prirodnom pravu naroda [...] osniva i potvrđuje [...]“²²

U odlukama Majske skupštine nema govora o građanskim pravima i slobodama, uključujući ovamo i najvažnije – ono što je bio osnovni zahtev svih revolucionarnih pokreta u Monarhiji – ukidanje feudalnih odnosa. To svakako nije bila posledica napuštanja zahteva za društvene pro-

---

²¹ *Građa*, 257-259.

²² Nikanor Grujić, *Nastavak srpske skupštine 1-ga i 3-ga maja 1848. u Karlovcima držane*, Beograd 1849, 33.

mene od strane srpskog naroda, niti trajnog pretpostavljanja nacije slobodi. Okolnosti su primorale Srbe da na prvo mesto istaknu zahtev za nacionalnu i političku samostalnost. Đuro Daničić je u to vreme rekao: „Sloboda se može kad god dobiti kad se izgubi, ali kad se narodnost izgubi nikad se ne može dobiti. Narodnost može bez slobode opstati na svijetu, ali sloboda bez narodnosti ne može se ni pomisliti. Jeste li vi slobodan čovjek ako niste Srbin? [...] U Mađarskoj ima danas slobode, ali samo za Mađare“.²³

III. Odluke Majske skupštine dvor nije potvrdio, a sa novom mađarskom vladom došli su srpski predstavnici u sukob još pre skupštine. Nezadovoljna razvojem događaja u Vojvodini, vlada je preduzimala energične mere da suzbije srpski pokret, a odluke Majske skupštine samo su ubrzale izbijanje rata. Mada to vreme, kada su Srbi bili buntovnici i za dvor i za Mađare nije pružalo povoljne uslove da se pristupi razradi odluka Skupštine, prvi potpuniji koncept o ustavnom položaju Vojvodine nastao je upravo tada. Pogledi na organizaciju vlasti, odnos sa Trojednom kraljevinom i položaj u sklopu Ugarske sadržani su u tri spisa autora sa inicijalima J. S, od kojih su dva načinjena na samom početku pokreta, još pre Majske skupštine, aprila meseca, a jedan jula 1848. godine.²⁴ Na kraju prvog spisa je navedeno da je nastao u drugoj polovini aprila, te je verovatno predstavljao autorove poglede koje je nameravao da izloži na narodnoj skupštini zakazanoj 20. aprila za 1. maj i na narodnom saboru, zakazanom za 15. maj koji nije održan.²⁵

Autor na početku ističe kao vodeći princip novog doba devizu „Sloboda – jednakost“. Ukazuje na to da proklamovana sloboda i jednakost treba da se odnose i na narode, a ne samo na pojedince, građane. U Ugarskoj se proglašava građanska jednakost, ali ne i jednakost, ravnopravnost

²³ *Grada*, 216.

²⁴ Spisi su potpisani inicijalima J. S, što bi moglo da ukaže na to da je njihov autor Jovan Stanković. Stanković je učestvovao u Majskoj skupštini, gde je zastupao Petrinju. Posle Skupštine je postao sekretar Glavnog odbora, u kojem je bio veoma aktivan. Posle reorganizacije Glavnog odbora 16. februara 1849. postao je savetnik u Finansijsko-ekonomskom odeljenju. R. Perović smatra da su inicijali J. S. označavali dr Jovana Stejića. Jovan Stejić je rođen u Starom Aradu, studirao je filozofiju i medicinu, od 1840. je živio u Srbiji. Bio je među onim srpskim naučnicima koji su zaslužni za osnivanje Društva srpske slovesnosti i jedan od njegovih prvih članova. (Rad. Perović, Predgovor u *Grada istoriju srpskog pokreta u Vojvodini 1848-1849*, Beograd 1952, XXXIX)

²⁵ Ovaj spis je objavljen kao brošura 1848. Objavio ga je, sa iscrpnim komentarima S. Gavrilović u *Gradi za istoriju Kneževine Srbije i Srba u Ugarskoj 1839–1849*, Spomenik CXXXVIII, Odeljenje istorijskih nauka Srpske akademije nauka i umetnosti, Beograd 2002, 63 – 67.

narodâ. U državi treba da vlada sloboda i jednakost svih njenih narodâ, pa će tada postojati među njima i bratstvo i jedinstvo.

Što pre treba doneti ustav za celu državu na načelima slobode, jednakosti i bratstva, prava i ustavnosti. Ustav treba svim narodima da obezbedi narodnost, veru i jezik. Srpsko stanovništvo koje bude ostalo izvan despotovine treba da uživa ista prava kao i ostali narodi, a svim onim narodima koji žive u despotovini obezbediće se njihova prava. Zvanični jezik u despotovini, jezik crkve i škole biće srpski, a sva prava srpskog naroda treba da budu obezbeđena posebnim državnim zakonom. Onim narodima koji žive u despotovini biće priznata i obezbeđena njihova narodnost i jezik.

„Bog je jedan naš otac: on je svima nama dao jednu slovesnost. Ja, kao čovek, nisam ovom lošiji od drugi ljudi, moji bližnji: moja prava su ona i onaka ista, koja su i kakva i njina, po prirodi, po jednoj ljudskoj slovesnosti. Dostojanstvo čoveka je jedno je; svi su dakle ljudi jednaki.

Bog je dao, da na svetu ima različni naroda: ja sam od ovog, a ti si od onog naroda; ali kako ja i ti, kao ljudi, jednaka prava imamo, tako imaju i moraju imati i narodi jednaka prava, od koji smo mi proizišli. – Svaki narod ima svoju narodnost, jednaku s narodnosti ostali naroda, s kojima on jedno čovečestvo sastavlja, ravnorodno po svemu od jednog svevišnjega Oca nebesnoga. Dostojanstvo naroda je jedno: svi su dakle narodi jednaki...

Ungarija je država, u kojoj različni narodi pod jednom krunom, pod jednim praviteljstvom stoje i žive.

Po nesreći, u njoj je dosad velika nejednakost među ljudma i narodima vladala. Jednakost za ljude, kao građane, 'oće sad da se proizvede; ali se ona narodima, do jednome, nepravedno odriče i ne daje... 'Slobodu i jednakost' svakom narodu pod krunom Ungarije, pa će biti među njima i 'bratstva i jedinstva'!“

Ove načelne stavove autor je razradio kao konkretne političke ciljeve, odnosno zahteve:

„...Osobito da se ne propusti, ovim novim Ustavom uzakoniti i dati dovoljno jemstvo svima, pod krunom Ungarije živećim narodima za njinu narodnost, za njinu veru i za jezik.

[...] Jezik zemaljsko-poslovni ili zvanični u Despotovini Srbskoj za vlasti i nadležateljstva i za dela crkve i škole Srbske da bude odsad pa za svagda jezik narodnji Srbski.

No kao što će se obezbjeđiti narodnost sviju naroda u Ungariji, tako treba da bude i u Srbskoj Despotovini priznana i obezbeđena narodnost s jezikom sviju ostali plemena, koja u njoj među i sa Srblijima žive. Nemać, Mađar, Vlah neka se i kod vlasti u svojoj crkvi i školi svojim jezi-

kom služi, kao što je pravo i blagorazumno. I rimokatolik u Despotovini, koji govori naš narodni jezik, neka se, kad piše vlastima, služi latinskim svojim pismenima. Postojeći novi Mađara zakon o diplomatskoj (zvaničnosti) njihovog Mađarskog jezika, zakon je nepravde i sile; zato ga mi Srblji, kao ni 'Rvati i Slavonci, za našu Despotovinu niti možemo, nit' oćemo primiti. Mađarski jezik neka je jezik naroda Mađarskog, kao Srbski Srbskog, i jezik zvanični za Mađare, kao Srbski za Srblje, a osim toga još, prosto mu to bilo, i diplomatski i zvanični jezik na Ugarskoj Dieti i pri Ugarskom praviteljstvu, no s tim, da tamo pored sebe, koliko treba, trpi i druge nemađarske jezike, a naročito i svakojako 'Rvatsko-Srbski! Dakle da se u Ugarskoj rade javni, zvanični poslovi i Mađarski i Srbski? Da kako; pa ne samo tako, nego još kako će i drugim ostalim većim nemađarskim narodima biti milo i povoljno. Tako to treba po pravu i osnovu „jednakosti i bratstva!“

U drugom, kratkom spisu, nastalom, kako sam autor napominje, neposredno pred Majsku skupštinu, pod naslovom *Još jedan glas rodoljubca Srbljima na skupštini od 1. i na saboru od 15. maja o. g.* detaljnije je iznet stav o vezi, sada Vojvodstva srpskog sa Trojednom kraljevinom. Biće obezbeđena i ujemčena ravnopravnost svih naroda, pravo da se slobodno služe svojim jezikom u crkvi i školi i u saobraćanju sa vlastima. Jednakost vere i crkve se podrazumeva. Zvanični jezik je po pravilu narodni jezik. U opštinama gde ima stanovnika druge narodnosti, i njihovo se pravo poštuje. Detaljno se reguliše upotreba jezika u Vojvodstvu i prava pripadnika raznih narodnosti, u saobraćaju sa vlastima, obrazovanju i pravima na zvanja, čemu su posvećena tri odeljka teksta, šesto, sedmo i osmo poglavlje.²⁶ Autor je i u ovom spisu naglasio svoj stav o ravnopravnosti narodâ: „Svaka narodnost u ovim zemljama da je jemstvovana, po svesmu, pa i u tom, da se inorodni slobodno služe svojim jezikom u crkvi i u školi svojoj i kod zemaljski vlasti po spravedljivom zakonu.“

Treći spis ovog autora nastao je početkom jula 1848. (na Ivanjdan) u Posavini, pod naslovom *Glas umerenosti jednog rodoljupca o tom, čim bi se Austrijsko–Ugarski Srblji danas zadovoljiti mogli – Jedan projekt o srpsko–narodnom ustrojstvu u ugarskoj kraljevini*. Tekst u deset poglavlja sadrži koncept položaja Vojvodine u okviru Ugarske i njeno uređenje. U prva dva spisa kratko istaknuto načelo o ravnopravnosti pojedinih naroda, J. S. je u ovom poslednjem razradio posebno, u čak tri pogla-

²⁶Nacrt je objavljen kao brošura 1848. godine. Objavio ga je, sa iscrpnim komentarima, S. Gavrilović u *Gradi za istoriju Kneževine Srbije i Srba u Ugarskoj 1839 – 1849*, Spomenik CXXXVIII, Odeljenje istorijskih nauka Srpske akademije nauka i umetnosti, Beograd 2002, 73 – 79.

vlja. VI poglavlje naslovio je *O poslovnom ili zvaničnom i javnoga nastavljenja i izobražavanja jeziku.*

„Poslovni ili zvanični jezik u ovom Vojvodstvu jest pravilno narodni (Srbski) jezik.

No budući da ovde ima obština i žitelja od inoplemenika, to se, po načelu uzajemnosti i jednakosti, i drugi jezika pravo podpuno počituje, i po tome:

a) Poslovni jezik je narodni srbski na *narodnom Saboru*, u *kancelariji Vojvode* i kod *Duhovni vlasti* i za crkvene poslove; zatim u *nadležateljstvama Srbske militarke Granice*, ako ona i dalje postojala bude, pri *vlastima Županija* ili *Varmeda*, naročito srbski, ili po pretežnosti takovi, i *Dištrikta* oba²⁷, i najposle za područne ovima kasatelne, po jeziku opredeliti imajuće se *niže vlasti*, no s tim, da Vojvoda i glavna ova ili okružna nadležateljstva primaju zvanična pisma od obština inoplemenika, a i od sami pojedini inoplemeni žitelja, na njenom maternjem jeziku napisana, i na istom njenom jeziku da takovim obštinama i svoje naloge i zapovesti odpuštaju.

b) Tako je poslovni jezik narodni srbski u svakoj čisto srbskoj i u svakoj mješovitoj obštini, osim ako bi u ovakovoj čislo srbski žitelj prema inoplemenima neznatno bilo.

v) U svakoj pak obštini, kao i u onim krajevima, gdi su žitelji inoplemenici, poslovni je jezik maternji jezik ovi žitelji, kojim će se oni i na predpostavljene im vlasti zvanično slobodno odnositi.

g) U mješovitim obštinama, u kojima je poslovni jezik Srbski, inoplemeni njini žitelji mogu svojim mestnim nadležateljstvama podnositi svoja pisma i akta na svom maternjem jeziku, kao što će one za nji, po uvidenoj potrebi ili po njinoj naročitoj želji, na ovom jeziku i kasatelno odgovore i odluke, kao i javne, k obštinskom zvanju sačinjene zapovjesti ili naredbe, i na istom jeziku izdavati, i

d) Najposle u većim mješovitim obštinama može svako pleme, ako je dosta snažno, mjestnu vlast, magistrat, za sebe i o svom trošku imati, pa u njoj na svom jeziku zvanično, no u čemu god nadležni suglasno sa srbskim poslovati. –

Srbski jezik je ovde i *javnog (školskog) nastavljenja i obrazovanja jezik* za Srblje: a za inoplemenike je toga onaj, koji je njen maternji. Osim toga se u narodnim školama svakoga plemena učiti može, osim materinoga, i svaki drugi jezik, koji ono oblubi i za to izbere; u urednom obučavanju i obrazovanju mladeži ni plemena, ni obštine ne mogu se ničim i nikako ograničavati.

---

²⁷ Velikokikindski i Potiski (Bečejski) krunski distrikti.

Veća učilišta tako će svuda, gdi je trebe i prilika, biti ustrojena, da mogu u njima učenici svakoga plemena i na njenom jeziku po spravedljivosti izobražavati se.

Jedna, zasad, velika škola, Liceum ili Akademija (s filozofijskim i pravoslovnim fakultetom), ima se na pr. u Novom Sadu, čas pre podići, u kojoj će se propisane nauke predavati na srbskom i na latinskom jeziku, a pored toga i na latinskom jeziku, a pored toga i mađarski i nemački jezik obvezatelno učiti.“

U VII poglavlju je dao svoje viđenje upotrebe jezika u državi, u odnosima Vojvodstva sa centralnom državnom vlasti. Centralna državna vlast u Ugarskoj će svoje dopise Vojvodstvu upućivati na srpskom jeziku ili na zvaničnom (diplomatičnom) i srpskom jeziku.

Zakone će vlada dostavljati na zvaničnom i na srpskom jeziku, a po potrebi i na jezicima većih naroda u ovoj oblasti. Zvanična akta koja vojvoda bude izdavao biće na srpskom jeziku. Ako su upućena vlastima na teritoriji gde je stanovništvo mešovito ili u celini pripada drugoj narodnosti biće na srpskom jeziku i na jeziku tamošnjeg stanovništva.

Svi žitelji Vojvodstva „bez razlike vere i jezika“ imaju pravo na javna zvanja, ukoliko uživa sva politička i građanska prava i sposoban je za službu, u koju želi da stupi. U mešovitim sredinama će lokalne vlasti biti sastavljene od srazmernog broja predstavnika svih naroda koji tamo žive.

IV. Jedan od najznačajnijih ustavnih projekata nastalih u Vojvodini u vreme revolucije načinio je Svetozar Miletić i objavio u nekoliko nastavaka tokom meseca decembra 1848. i početkom januara 1849. u listu *Napredak*.²⁸ Ovaj list demokratske inteligencije počeo je izdavati 2/14. novembra 1848. Danilo Medaković s „Društvom srpskog napretka“. U prvom broju istakli su kao jedan od svojih osnovnih ciljeva borbu za samostalnost srpskog naroda, kao uslov za njegov dalji napredak i ujedinjenje, slogu sa južnoslovenskim i balkanskim narodima od Jadrana do Crnog mora, radi lakšeg suprotstavljanja ugnjetačkim težnjama velikih zemalja.²⁹ Miletićevi članci su po svemu u potpunosti izražavali stavove „Društva srpskog napretka“ i njegovog lista o položaju srpskog naroda u Monarhiji i o Srpskoj Vojvodovini. Mada ovi članci nisu imali formu pravog ustavnog nacrt, oni sadrže Miletićeve poglede na suštinsko pita-

---

²⁸ *Napredak*, br. 9, 1. decembra 1848, br. 11, 7. decembra 1848, br. 14, 17. decembra 1848, br. 16, 24. decembra 1848, br. 17, 30. decembra 1848. i br. 1, 4. januara i 2 od 14. januara 1849.

²⁹ *Napredak*, br. 1, 2. novembra 1848; V. Krestić, *Istorija srpske štampe u Ugarskoj 1791–1914*, Novi Sad 1980, 74.

nje Austrijske monarhije i njenih naroda – nacionalno pitanje i njegovo moguće rešenje.

Miletić smatra da je pokret u Austriji značajniji od onog u Francuskoj, jer samo sloboda zasnovana na temelju narodnosti može obezbediti svim ljudima pravu slobodu i stvoriti u Evropi takvo, prirodno stanje, u kojem će **narodi i države jedno isto biti** (podv. L.J. K.). On, dakle, smatra da samo sloboda osnovana na temelju narodnosti može obezbediti svim pojedincima pravu i trajnu slobodu, a u Evropi stvoriti mogućnost postojanja nacionalnih država.

Miletić ukazuje na nedoslednost i perfidnost vođstva vladajućih nacija u Monarhiji. Oni, nemački i mađarski „nazovi-kosmopoliti i demokrati“, koji su odobravali nemačke i italijanske težnje za stvaranjem jedinstvene države, ocrnili su Slovene pred svetom da više cene narodnost nego slobodu. Ako je dovoljna građanska sloboda, kako se opravdava težnja pojedinih naroda da stvore prirodni savez svog raskomadnog naroda. Sloveni takođe žele da budu slobodni ne samo kao građani, nego i kao narodi. Stoga je prirodno, što je borba za pravu slobodu, slobodu zasnovanu na temelju narodnosti, faktora ovog veka, za države utemeljene na jednom jeziku i jednom narodnom imenu, začeta upravo u Austriji.

Kao što je iz francuskih pokreta proizašla ideja slobode, jednakosti i bratstva pojedinih ljudi, tako će iz pokreta u Austriji proizići sloboda, jednakost i bratstvo svih naroda, ono što je od Francuza samo kao zadatak bačeno u svet. Utoliko je pokret u Austriji i zadatak Slovena važniji od francuskog. Od toga kakva će biti sudbina austrijskog pokreta, od toga da li će prestati gospodstvo nemačkog i mađarskog naroda nad Slovenima i uopšte vlast jednih naroda nad drugima zavisi i sudbina cele Evrope i svih njenih naroda. Od Austrije i od toga da li će želje Slovena biti ispunjene, zavisi da li će ranije ili kasnije zbog toga doći do evropskog rata. Budući da u Austriji žive mnogi narodi, njihova prirodna prava, na osnovu slobode, jednakosti i bratstva, mogu se ostvariti i obezbediti samo u tako preuređenoj zajednici gde će svaki narod imati svoju državu. Pri određivanju njihovih granica treba zanemariti sva stara istorijska prava, geografske i političke kriterijume i kao jedini osnov uzeti u obzir rasprostranjenost jezika pojedinih naroda, kojih je u Monarhiji jedanaest. Samo u tako reorganizovanoj državi će biti osigurana narodnost, dakle i ravnopravnost i jednakost svih njenih naroda.

V. Obiman ustavni projekt za Srpsku Vojvodinu načinio je jedan bivši srpski ministar, poreklom iz Austrije, Stefan Radičević. Radičević je napustio Srbiju 1842. godine sa knezom Mihailom, kao popečitelj prosvete i pravde. U toku 1848. i 1849. godine boravio je u Vojvodini, iako nije

aktivno učestvovao u srpskom pokretu.³⁰ Za to vreme načinio je jedan nacrt ustava, *Proekt ustava za Vojvodovinu srbsku sa državnoslovnim primetbama* i izdao ga u Zemunu aprila 1849. godine.³¹ U svom nacrtu je dosta članova posvetio i pitanjima ravnopravnosti pojedinih naroda u Vojvodini.

Član 19 utvrđuje zvaničnu upotrebu jezika: „Svi poslovi zvanični u Sudovima i administraciji Vojvodovine ove odpravljaće se Srbskim jezikom. Na tom istom jeziku dobivaće ona sve zakone i naloge carstva. Poslove obštinske odpravljaće obštine onim jezikom, kojim se veći broj žitelja njeni služi.“

U Glavi IV O pravama osnovnima naroda Vojvodovine Srbske i o dužnostima njegovim nekoliko članova je posvećeno ravnopravnosti građana Vojvodovine:

„Člen 31. Sva u Vojvodovini Srbskoj nepokretna dobra imajući ili u njoj stalno obitavajući jesu građani ili žitelji. Svi ovi skupa sačinjavaju narod Vojvodovine. Svi su građani i žitelji, pred zakonima građanskim jednaki, niti ko u sažiteljstvu građanskom ili političeskom može imati preimućstva kakvi ustavu ovom protivni.

Člen 41. Svaki građanin Vojvodovine ima ravno pravo na sva građanska vojena i crkovna zvanija i na otlíčija sve prema zaslugi i sposobnosti, bez prizrenja na narod.

Člen 193. Pored prednavedeni zavoda pravitelstveni, svakome je slobodno ustanoviti školu za vospitanje i za nauke, bilo na kom jeziku, počem dokaže sposobnost svoju Pravitelstvu. Domaće nastavljenje nije zabranjeno ni ograničeno. Svi ovi privatni zavodi stajaće pod nadgledanjem i zaštitom pravitelstva.

Člen 194. Javni učitelji uživaju prava državni činovnika. Praviteljstvo će za učitelje škola narodni, ma kog jezika one bile, birati i postavljati ona lica, koja su ispit izdržala o savršenoj svojoj sposobnosti. Postavljanje njino biće u soglasiju s nadležnim obštinama po zakonu o tom izdati se imajućem.“

VI. Beogradske *Srbske novine* su 21. januara 1849. godine pozvale svoje čitaoce da svojim predlozima pomognu ustavno organizovanje Vojvodine, a u proleće 1849. godine i objavile dva takva predloga: *O vojvodovini srbskoj u državi austrijskoj i njenom novom ustrojstvu* i *Nešto o*

---

³⁰ Ljubomirka Krkljuš, *Stefan Radičević – skica za portret jednog pisca srpskih zakona i ustava*, Zbornik za istoriju MS, 49/1994, 137–147.

³¹ Rukopis Radičevićevog projekta čuva se u Arhivu Srpske akademije nauka i umetnosti u Sremskim Karlovcima. Projekt je objavljen u Zemunu aprila 1849. godine pod naslovom *Proekt ustava za Vojvodovinu srbsku sa državnoslovnim primetbama*.

ustrojstvu Srbskog vojvodstva.³² Među svojim predlozima o uređenju Srpske Vojvodine autor ovog predloga navodi i sledeće: „[...] Uzevši u obzir broj srbskih duša (a za Srbe držimo sve one koji srbski govore, ne smatrajući razliku vjere), vidimo da ji ima u Vojvodovini 917.916, k ovima još Slovaka i Bugara kao Slavena 957.116 duša.

11. Odrediti osnove slobode sovršene za druge u Vojvodovini nalazeće se vjerozakone; tako isto

12. Izreći ravnopravnost za ostale narode u Vojvodovini stanujuće i osnovne čerte za ovu razgovetno izložiti.³³

VII. Pošto je car *Manifestom* od 15. decembra priznao dostojanstvo patrijarha i vojvode i u istom aktu obećao da će uskoro uslediti i priznanje srpske unutrašnje uprave i statusa Vojvodine u austrijskoj carevini, patrijarh Rajačić je procenio da treba pristupiti izradi projekta ustava za Vojvodinu, utvrđivanju njenog položaja u carevini, tj. odnosa prema centralnoj vlasti i ostalim narodima i provincijama. U tom cilju on je 4/16. januara 1849. godine odredio jednu brojnu komisiju, koja je završila posao 8/20. marta 1849. i sutradan podnela patrijarhu završen nacrt.³⁴ Odredbe koje se odnose na ravnopravnost narodnosti u Vojvodovini nalaze se u različitim glavama ustavnog nacrtu, a posvećena im je u potpunosti Glava VI.

„[...] Glava VI.

O pravama različni naroda u Vojvodovini.

§ 32.

Jezik upravljanja državnog u Vojvodovini jest Srbski. (U rukopisu MS i u *Djejanijama* dodat je još jedan stav, koji glasi: „Nalozi Pravitelj-

---

³² Tekst pod gornjim naslovom, potpisan inicijalima J. G. S. Gavrilović pripisuje Jovanu Gavriloviću. Jovan Gavrilović (Vukovar, 1796 - Beograd 1877), po obrazovanju pravnik, živeo je u Srbiji od 1829. godine. Posle smrti kneza Mihaila Obrenovića bio je jedan od članova namesništva maloletnom knezu Milanu Obrenoviću. Izabran je za člana Društva srpske slovesnosti, a u vreme kada je pisao o ustavnom uređenju Srpske Vojvodine bio je načelnik Odeljenja za industriju u Popečiteljstvu finansija Kneževine Srbije. (Slavko Gavrilović, *Građa za istoriju Kneževine Srbije i Srba u Ugarskoj 1839–1849*, Spomenik CXXXVIII, Odeljenje istorijskih nauka Srpske akademije nauka i umetnosti, Beograd 2002, 79.)

³³ *Srbske novine*, broj 9, U Beogradu, 28. januara 1849, broj 10, 1. februara 1849.

³⁴ Rukopis ovog nacrtu ustava čuva se u Arhivu Srpske akademije nauka i umetnosti u Sremskim Karlovcima, u fondu Srpski narodni pokret, kut. 2/849, 826. To je tekst, koji je komisija uputila patrijarhu 9. marta, sa propratnim dopisom, koji je takođe naveden. Ovaj nacrt ustava je objavljen i u *Srbskim novinama*, br. 25 i 26, od 25. i 29. marta 1849. Jedan tekst nacrtu, koji nije datiran, bez zaglavlja i potpisa, čuva se u Rukopisnom odeljenju Matice srpske, a jedan je zabeležen u *Djejanijama* patrijarha Rajačića. (*Djejanija* I, 733). Tekstovi nacrtu ustava u *Djejanijama*, i onog koji se čuva u Rukopisnom odeljenju Matice srpske su identični. Ova dva prepisa se od teksta koji je komisija dostavila patrijarhu razlikuju u nekim detaljima, koji su navedeni u zagradama.

stva imaju se izdavati jezikom onoga u vojvodovini živećeg naroda, na koji su upravljani.“)

§ 33.

Svaki Narod ima pravo u svojoj obštini, u obštinskim djelma svojim jezikom služiti se.

§ 34.

Svaki član živećih u Vojvodovini naroda, može u pismenom predstavljenju na Pravitelstvo svojim jezikom služiti se. (U druga dva rukopisa dodat je, kao paragraf 36 sledeći tekst: „Zakone na saboru vojvodovine donešene ima pravitelstvo na sve jezike živećih u vojvodovini naroda prevesti dati.“)

§ 35.

Svaki Narod ima nepovredno pravo, svoju narodnost i svoj jezik hraniti i negovati. (Ovaj paragraf je u druga dva rukopisa pod brojem 37.)

[...] Glava X.

§ 117.

O čivutima će osobiti zakon uredbe doneti. (U drugim rukopisima umesto „čivutima“ stoji „Jevrejima“.)

[...] *O osnovnim pravama državnih građana Vojvodovine.*

§ 136.

Svi građani Vojvodovine jednaki su pred zakonom.

§ 137.

Svakom je građaninu Vojvodovine bez razlike vjere i jezika u svako državno zvanie pristup otvoren, ako se za to dovoljno prepravio.“

VIII. Karakter ustavnog nacrtâ ima i rukopis pod naslovom *Pregled ustava, za Vojvodovinu Srbsku, kao jednu čast sačinjavajuću celokupnost Imperije Austrijske* nije potpisan ni datiran.³⁵ U njegovom 9. članu stoji: „Svim proćim zakonoprmljenim narodima u Vojvodovini za narodnost i jezik se jemći.“

* *
*

Izuzetak od načela jednakosti narodâ, proglašenog u dokumentima pokreta, predstavljaju odredbe o Jevrejima. U nekim zahtevanjima, kao i u ustavnim nacrtima, ima taćaka koje se odnose na Jevreje. Za razliku od proklamovane ravnopravnosti za sve narode koji obitavaju na teritoriji Vojvodine, Jevrejima nije obezbeđena puna ravnopravnost. Za njih je tre-

---

³⁵ ASANUK, SNPok, kut. 16/849, 36. Činjenica da se u jednom članu ovog teksta upućuje na rešenje iz Radićevićevog projekta ukazuje na verovatnoću da je nastao posle 12. februara, kada je napisan Radićevićev projekt.

balo da i dalje važe neka ograničenja koja su i do tada postojala. Tako u *Zahtevanjima vostočno pravoslavnog obšćestva Titelskog*, od 28 aprila 1848. u tački 18 stoji: „Čivuti kako dosad, tako i odsad da se u Granici nastanjivati ne mogu“.³⁶ U *Zahtevanjima Srbalja Petrovaradinske regimente* na Jevreje se odnosi tačka 33: „Čivuti kao dosada, tako i odsada da se u Granici naseljavati ne mogu do zgodniji za nji vremena.“³⁷ Ograničenje prava Jevreja da se naseljavaju na teritoriji Vojne granice nije u zahtevanjima obrazložano, a drugih ograničenja nije bilo.³⁸

Za razliku od ovih ograničenja, sadržanih u nekim zahtevanjima, u Radičevićevom ustavnom nacrtu član 190 glasi: „I Jevreima ostaje sloboda bogomolje njine obezbeđena po dojakošnjem običaju i njihovim pravama. Praviteljstvo će se starati o popravki njihovog političeskog stanja tako, da oni ni u čemu ne budu zadnji prema njine vere obitavateljima ostali provincija carstva.“³⁹

U nacrtu ustavne komisije od 9. marta se o Jevrejima govori na kraju Glave X, *O veri i crkvi*. Pošto se u paragrafima 115 i 116 proglašava sloboda veroispovesti za sve građane Vojvodovine, sledi § 117: „O čivutima će se osobiti zakon doneti (U drugim rukopisima umesto „čivutima“ stoji „Jevrejima“).“⁴⁰

---

³⁶ *Grada*, 230-232.

³⁷ *Grada*, 241-244.

³⁸ Pojava antisemitizma u evropskim državama u toku, a naročito krajem XIX i početkom XX veka imala je kompleksne uzroke, ekonomske, kulturne i političke, i zahvatila je najrazvijenije zemlje zapadne i srednje Evrope. U Austro-Ugarskoj je antisemitizam poprimio široke razmere, u svim njenim zemljama. U Ugarskoj je ekonomsko stanje bilo obeleženo opadanjem mađarskog sitnog plemstva, koje je svoj vladajući položaj ostvarivalo pretežno kroz položaje u državnoj administraciji, a ne u privredi. Ugarska država je faktički bila monopol sitnog plemstva, klase koja je izgubila svoju ekonomsku podlogu i držala se na vlasti oslonom na Habzburgovce. Oslonac joj je bio klimav i nepouzdan, plemstvu je trebalo više od toga, što je i našlo u savezu s nemačkim i jevrejskim kapitalistima Ugarske. Osamdesetih i devedesetih godina naglo socijalno raslojavanje je zahvatilo situ u srednju buržoaziju, koja je zastrašena mogućnošću potpunog propadanja gledala u Jevrejima glavne uzročnike svoga siromašenja i svoje glavne konkurente. Imajući u vidu ovakve ocene A. Dž. P. Tejlora, jednog od najboljih poznavalaca istorije Habzburške monarhije, može se objasniti pojava, koja je inače karakteristična i za druga kapitalistička društva, da se klasna i rasna mržnja usmerava prema jednom opštepoznatom i opšte ozloglašenom neprijatelju. (H. Šulce, *Država i nacija u evropskoj istoriji*, Beograd 2002, 181-182.; S. Dubnov, *Kratka historija jevrejskog naroda*, Beograd, b.g. 203-204; L. Rakić, *Radikalna stranka u Vojvodini (do početka XX veka)*, Istraživanja 4, Novi Sad 1975, 149(179) -154(184); A. J. P. Taylor, *Habsburška monarhija 1809-1918*, Zagreb 1990, 231-232, 239, 275.)

³⁹ Ljubomirka Krkljuš, *Projekti ustava za Vojvodovinu Srbiju nastali u toku srpskog narodnog pokreta 1848-1849*, Novi Sad 2006, 131.

⁴⁰ Isto, 161.

* *
*

Principe proklamovane u raznovrsnim dokumentima koji su nastajali od samog početka Srpskog narodnog pokreta organi vlasti koji su vremenom izgrađivani su primenjivali, ne uvek dosledno i u potpunosti, što je zavisilo od odnosa političkih snaga i pojedinih činilaca u Pokretu. Na početku svoga delovanja, na sednicama 10/22. i 11/23. maja Glavni odbor je odlučio da se do dolaska vojvode proglasi za privremenu vladu, u smislu tačke 5 odluka Majske skupštine. Narod je pozvan da naloge „privremenog pravlenija prizna i u dejstvo privodi“. U želji da obezbede prava svih narodnosti, Odbor je rešio da se izda proklamacija Slovacima, Nemicima, Bunjevcima i Mađarima, na slovačkom, nemačkom, srpskom i mađarskom jeziku. U proglasu *Slavenima rimske crkve u Bačkoj, Banatu, Sremu i Baranji koji jednim sa Serbljima jezikom govore* ističe se na početku da se radi o braći po krvi i jeziku, o jednom narodu: „Srbliji idu na to da s vama zajedno jedan veliki narod načine. Razlika vjere neka vas ne ciepa“. Proglas se završava usklikima: „Da živi naša obšta narodnost! Da živi konstitucionalna sloboda“. Patrijarh je primio hrvatsku deputaciju, određena su lica koja će razraditi uslove saveza s Trojednom kraljevino, a neki od članova deputacije, među kojima i Ivan Kukuljević prisustvovali su i sednicama Glavnog odbora.⁴¹ U proglasu upućenom mađarskim sugrađanima naglašava se da Srbi samo žele da sačuvaju svoja prava, a ne da ruše tuđa; da će smatrati nepovredivim prava svih drugih narodnosti. Njihova lozinka je: „Sloboda, bratstvo i jednakost“.⁴² Posle početka ratnog sukoba mnoge od proklamovanih građanskih prava i sloboda nisu doživele svoje oživotvorenje, što se odnosilo i na ravnopravnost naroda, koji su bili ušli u oružanu borbu.

* *
*

Odredbe o građanskim pravima i slobodama su zauzimale značajno mesto u svim dokumentima Srpskog narodnog pokreta koji su imali programski karakter i obeležja ustavnih nacrti, mada im svi nisu posvetili podjednaku pažnju. Najviše mesta su građanskim pravima i slobodama u svojim ustavnim projektima dali Stefan Radičević i ustavna komisija. Odredbama o građanskim pravima i slobodama obuhvaćena su na prvom

---

⁴¹ *Sveobšte jugoslavenske i serbske narodne novine*, 21. maja 1848; Građa, 291-292, 312, 316; Drag. Pavlović, nav. delo, 19.

⁴² *Građa*, 312-313.

mestu lična prava, ali i politička, kao što je sloboda štampe, misli i govora, zbora i udruživanja. S obzirom na to da su se Srbi u toku revolucije 1848. borili za svoja nacionalna prava, značajno mesto među građanskim pravima i slobodama zauzelo je proglašenje međunacionalne tolerancije, slobode i jednakosti građana, bez obzira na veru i narodnost – njihovo pravo da čuvaju svoju narodnost, kao i pravo da se u saobraćaju sa vlastima služe svojim jezikom i pismom.

Zahtevi za ostvarenje nacionalnih prava i preuređenje Monarhije na osnovama federativne strukture koja bi počivala na nacionalnim jedinicama je bilo potpuno u skladu sa duhom vremena. Još od „slavne revolucije“ u Engleskoj i velike Revolucije u Francuskoj, nekadašnje „plemičke nacije“ se pretvaraju u „narodne nacije“. Nacija i demokratija su bile dve strane jedne medalje, nacionalna država se pokazala kao vremenu primeren okvir i garant za demokratiju i parlamentarizam.⁴³

---

⁴³ Hagen Šulce, nav. delo, 142.

*Ljubomirka Krkljuš, PhD Full Professor
Faculty Of Law, Novi Sad*

National rights in documents of the serbian movement in South Hungary 1848-1849

Abstract

Regulation on civil rights and liberties – predominantly in programs – have ever since occupied an important part of the documents of the Serbian National Movement in South Hungary in 1848-1849. These documents had characteristics of constitution drafts, although not all of them were equally concentrated on that subject matter. Primarily in the first half of the Movement, in March and April 1848, these documents included numerous requests, national petitions, further the Decisions of the May Assembly and later on various drafts of constitutional content. Civil rights and liberties were mainly dealt with in documents of Stefan Radičević and in documents of the constitutional committee. Personal, but also political rights. Like the freedom of press, opinion and speech, the liberty of meetings and unions preoccupied the first place in these documents. Since the Serbs fought primarily for their national rights and liberties these were assigned an important standing. The declaration of equality of all nations that lived on the territory of the Serbian Woiwodina, further the proclamation of international tolerance, freedom and equality of civilians – regardless of their confession and nationality – their right to preserve nationality, to be educated in their mother-tongue, to use their native language and writing in communication with authorities ranked high.